BYENS PARKER:

Birkelunden og parkmusikken

I ARTIKKELSERIEN OM OSLOS PARKHISTORIE STOPPER VI OPP I BIRKELUNDEN OG FÅR OGSÅ HØRE OM KAMPEN OM PODIET I MUSIKK-PAVILJONGENE PÅ 1920-TALLET.

Yrende liv i Birkelunden i 1920. Ukjent fotograf.

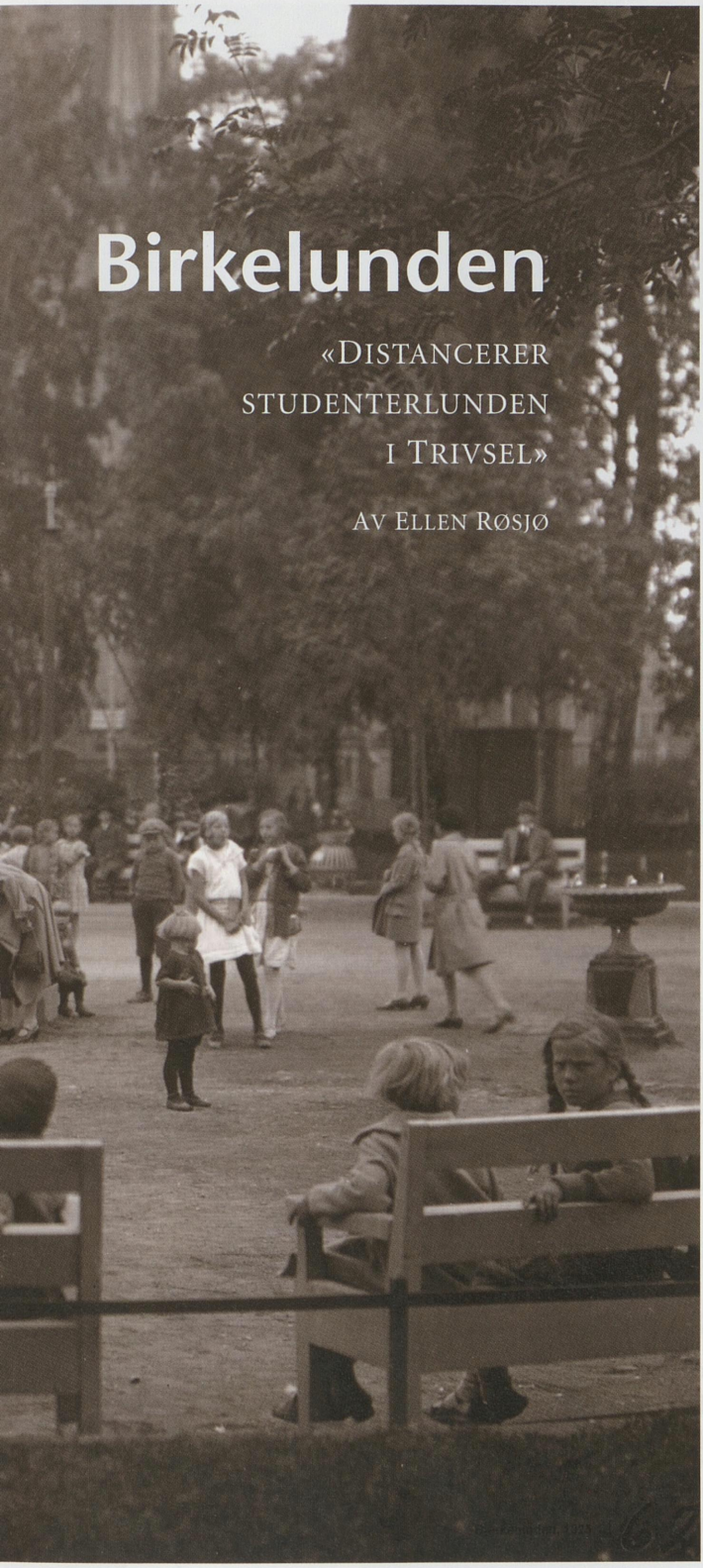

Birkelunden

«Distancerer studenterlunden i Trivsel»

Av Ellen Røsjø

Birkelunden har vært og er et viktig samlingssted for Grünerløkka-folk. Den er på en måte bydelens storstue med et yrende folkeliv omkranset av Paulus kirke og Grünerløkka skole. Her har det blitt lekt, kysset, tatt en hvil og en prat, sunget så vel salmer som Internasjonalen, hørt appeller og taler og lyttet til konserter i snart 150 år.

Birkelunden (tradisjonell uttale: Birkelund) ble fredet 28. april 2006 som en del av det som av vernemyndighetene har fått navnet Birkelunden kulturmiljø. Formålet med fredningen er å sikre bevaring av dette unike kulturhistoriske området som er et godt eksempel på 1800-tallets byplanlegging og murgårdsarkitektur. Området rundt Birkelunden er spesielt ved at et helhetlig boligområde fra 1800-tallet fortsatt er intakt. Fredningen omfatter 15 kvartaler med til sammen 139 bygårder, parken Birkelunden, samt Paulus kirke og Grünerløkka skole. Birkelunden kulturmiljø er det første store bymiljøet i Norge som fredes.

Området ble bygd ut som boligområde for arbeiderklassen under industrialiseringen og den store byveksten i andre halvdel av 1800-tallet. Forretningsmann, godseier og rittmester Thorvald Meyer kjøpte opp 380 mål av det ubebygde Grünerløkka i 1860. Han utparsellerte tomter og fikk i toppåret 1874 omkring førti ganger så mye for tomtene som han sjøl hadde gitt i 1860. Ett kvartal la han ut til park, Birkelunden. Det var byens største park den gang, og Morgenbladet kommenterte at *«trærne ganske distancerer Studenter-*

«Paulus plass» i 1926. En hvil under den roseovergrodde pergolaen med utsikt mot Birkelunden. Pergolaen er nå revet. Foto: Neupert.

Ellen Røsjø er født 1957. Hun er cand. philol. og seksjonsleder i Oslo byarkiv.

lundens i Trivsel». Meyer overdro parken gratis til byens beplantningsvesen i 1882.

I perioden 1916–1920 ble beplantningen lagt om og fornyet. Hensikten den gang var å få en praktisk lekeplass for barn med lekeapparater og mulighet for skøytebane. Arrangementet skulle bli morsomt og idyllisk, og parken ble åpnet opp mer enn tidligere og organisert med fire diagonaler. På disse ble det bygd fire hvitmalte pergola-lysthus med villvin, og diagonalene tillot praktiske veier ved kryssing av parken. De fire radene med bjørketrær ble stående, men flere trær måtte til, og de ble komplettert med rognetrær. Bygartner Røhne forklarte også at det ble lagd en åpning mot kirken og skolen for å flette disse inn i parken. Da måtte den gamle musikkpaviljongen vekk fordi den var for liten og lett, «*Grünerløkken bør nu endelig engang faa en park, hvori kun det beste er godt nok*», sa Røhne i intervju med Social-Demokraten 20. september 1917. Og han forsatte: «*Og parken skal bli like vakker om aftenen som om dagen. En række store buelamper skal ovenfra og i alleernes retninger gi det rette lys og den beste lysvirkning. Buskads og blomster, fontæner og lekende barn skal fuldstændiggjøre det hele billede.*» Parkens side mot Thv. Meyers gate

Birkelunden slik den var i 1925 med massevis av bjørketrær, hvitmalte trebenker og pergolaer og fremdeles med gjerde rundt gresset for å hindre slitasje. – Og barn på benkene!
Foto: Ingimundur Ejolfson.

«Ingen ordentlig gut eller pike vil betræde plænerne. Det kan de overlate til den pøbel som ikke har mer agtelse for sig selv og det som er vakkert end at den er i stand til at ødelægge den nyoppussede og deilige Birkelunden, trods alle plakater.»

Sitatet er et utdrag fra et leserinnlegg i Social-Demokraten, signert «Grünerløkbeboer», etter opprustingen av parken i 1919.

Birkelunden i 1920–25 med folkeliv, den gamle paviljongen og lekeapparater for barna. Foto: J. H. Küenholdt A.S.

skulle bli Grünerløkkas Karl Johan: *«Vi rykker fortauet dypt ind og sætter ut en lang og tæt benkerad akkurat som i Studenterlunden.»*

Den nåværende paviljongen ble oppført i 1926 etter arkitektkonkurranse med 98 bidrag. Første premie på tusen kroner gikk til nr. 37, motto «Fanfare» ved arkitekt Otto Hald som ble anbefalt og lagt til grunn for utførelsen. Oppførelsen ble finansiert av Oslo kinematografers overskudd. Den gamle paviljongen som sto midt i parken ble revet, og det ble plass til et vannbasseng som ble anlagt i 1927–28. Siden har paviljongen vært åsted for mange politiske og religiøse møter, og her har vært konserter, parkkvelder – og underholdning.

Statuen av et føll i bronse utført av Ørnulf Bast ble reist i 1953. Etter lengre tids forfall fikk Birkelunden nye anlegg, blant annet basseng og beplantninger i 1984–86.

Nord i parken står Spaniamonumentet til minne om de nordmenn som kjempet som frivillige i Den internasjonale brigade i Spania i 1936–39, en skulptur lagd av Nils Aas. Den ble reist i 1989, femti år etter at borgerkrigen i Spania ble avsluttet. De internasjonale brigadene, frivillige fra Europa og USA, ville bekjempe Francos fascisme. Rundt tre hundre av disse frivillige kom fra Norge, mange av dem

LITTERATUR

Edvard Bull: «Grünerløkka, beste østkant», St. Hallvard 1961, s. 201–301

Herbert Svenkerud: Grünerløkka i trettiåra, St. Hallvard 2/1994

Miljøverndepartementet, pm. 280406: Birkelunden på Grünerløkka fredes som første kulturmiljø i by.

Bente Bolstad: «Du må ikke sove» i Fri Fagbevegelse 1. mai 2006.

oppvokst i Oslos østlige bydeler. Hver 1. mai markerer «Grünerløkka solidaritet» Spania-kjempernes innsats her.

Bak dette igjen står en byste av Jack Johnsen som stiftet landets eldste pensjonistforening, «Venner i Birkelund» i 1937. Han var foreningens formann i 23 år til han døde 76 år gammel. Han var i flere år nestformann i Pensjonistforbundet. Bysten er påført innskriften «Reist av pensjonister 1984».

Storstua er blitt mindre morsom og idyllisk med åra. Pergolaer og lekeapparater har måttet vike plassen for gress og grus. Thv. Meyers gate har fått så mye gjennomfartstrafikk at ingen kan tenke seg å sitte på en benk og iaktta den. Som i alle byens parker er forsøpling et problem om sommeren. Men Birkelunden står seg og overgår definitivt Studenterlunden i trivsel. Kan vi få håpe på en viss tilbakeføring til fordums glans likevel, når parken nå er del av vårt første store fredede bymiljø? ■

Den nye paviljongen er på plass. Barn vasser i bassenget foran den. Antakelig er Parkutvalget på befaring siden så mange hattekledde menn er samlet her. I bakgrunnen ses det opprinnelige hvite stakittgjerdet rundt Grünerløkka skole. Ukjent fotograf.

KILDER

Arkitektkonkurransen om musikkpaviljong i Birkelunden, Juryens bedømmelse (uordnet arkiv i Oslo byarkiv)

Parkvesenets avisklippsamling, Social-Demokraten 20.09.1917

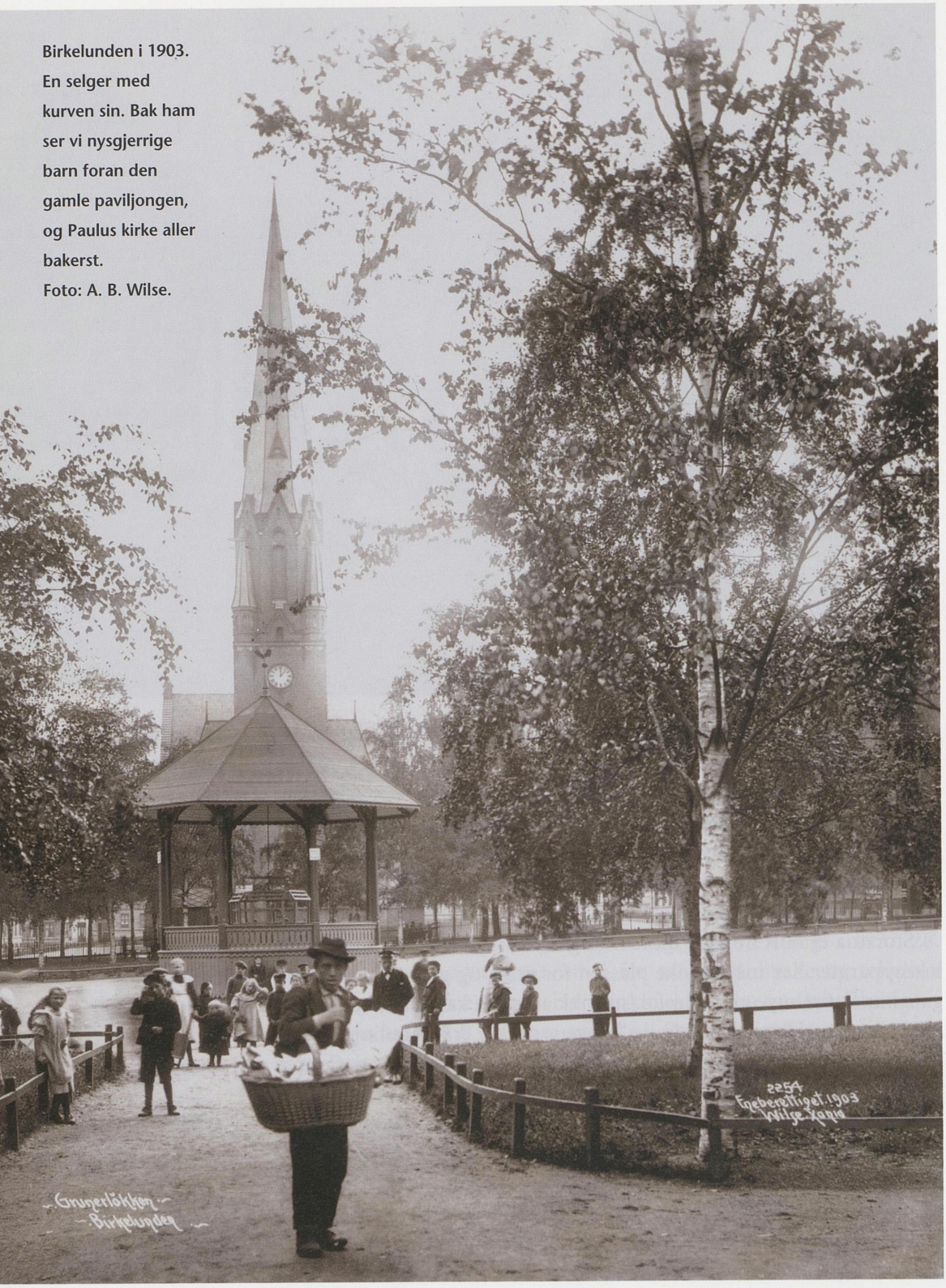

Birkelunden i 1903. En selger med kurven sin. Bak ham ser vi nysgjerrige barn foran den gamle paviljongen, og Paulus kirke aller bakerst.
Foto: A. B. Wilse.

KAMPEN OM PODIET

Parkmusikken på 1920-tallet

FRA 1907 FINANSIERTE KRISTIANIA KOMMUNE GRATISKONSERTER I BYENS PARKER TIL GLEDE FOR ET BREDT PUBLIKUM. UNDER DEPRESJONSÅRENE PÅ 1920-TALLET VAR DET IMIDLERTID KAMP OM HVEM SOM SKULLE FÅ BESTIGE PODIET – EN KAMP MELLOM PROFESJONELLE OG AMATØRER PÅ DEN ENE SIDEN OG MELLOM NORDMENN OG UTLENDINGER PÅ DEN ANDRE.

AV BÅRD ALSVIK

Tekst og historiske illustrasjoner i artikkelserien om byens parker bygger på Byarkivets omfattende materiale og er publisert i Byarkivets blad Tobias.

Janitsjarmusikk skulle det være! Tre måneder til ende, fra juni til september. Det var ikke snakk om noe annet. Blankpussede kornetter, jamrende basuner, smekre klarinetter og dundrende slagverk: *Ompappa, ompappa … trill, trill… boommm, boommm!* Antrekket var mørk dress, hvit snipp og sort hatt, men på varme dager, enkelte år, tillot man at svarthatten ble byttet ut med stråhatt. Kristiania Musikerforening opptrådte som en slags impressario på vegne av kommunen og satte selv sammen de vel tjue musikerne som trengtes til jobben. Aftenkonserter i sju forskjellige parker, samt to middagskonserter i Studenterlunden, den tiden divisjonsmusikken – det faste orkesteret – var på «moen» for å eksersere.

Det hersket en rolig og god sommerstemning i parkene når toner av Oscar Borg blandet seg med fuglesang og trekronesus fra parkenes mange trær.

DEPRESJON OGSÅ FOR MUSIKERE

Men ute i den store verden var det uroligheter i musikernes rekker, noe som kunne tilskrives de vanskelige økonomiske tider som var i emning. Det som hadde begynt som et krakk i New York, forplantet seg raskt til Europa og til lille Norge. Et kraftig prisfall på eksportprodukter fikk katastrofale følger for norske bedrifter. Oppsigelser og

Bård Alsvik, født 1964, cand. phil. med historie som hovedfag, UiO. Seksjonsleder, redaktør av Tobias og webredaktør i Byarkivet. Har publisert en rekke historiske artikler, både på nett og i tidsskrifter (særlig Tobias), samt i bøker og publikasjoner av ulikt slag. Medvirket i 2004–2006 i programserie på TVNorge/ Oslo-TV med vandringer i Oslohistorien.

permitteringer ble dagligdagse. Konkurser og nedleggelser likeså, og de som satt igjen med arbeid, måtte finne seg i kraftige lønnskutt. Problemene i arbeidslivet forplantet seg videre til andre samfunnsgrener. Flere kommuner gikk konkurs, og de kommunene som klarte å holde seg oppe, møtte de dårlige tidene med harde rasjonaliseringstiltak.

Hovedstaden var intet unntak. Budsjettene ble strammet inn, lønningene sank parallelt med at pilene pekte nedover, og man var stadig på jakt etter felter der man kunne spare inn på utgiftene. Depresjonen kunne også merkes ute i gatene og inne på kafeene og restaurantene der musikerne hadde sine arbeidsplasser. Orkestrene stilnet i mangel av løftede champagneglass, og flere musikere gikk inn i de arbeidsløses rekker.

«At selskapet (Filharmonien) skulde trænge ind paa andre musikomraader vil vi paa det bestemteste protestere mot og henstiller til den ærede musikkomité at holde sig til Norske musikere og skatteborgere i likhet med foregaaende år».

Brev fra Musikerforeningen til formannskapet.

Kinoforestillingene ble en trøst for mange i en dyster og vanskelig hverdag, og så lenge det var besøk på kinoene, var det arbeid til musikerne. Men også kinoene måtte snu på skillingen for å drive lønnsomt, noe musikerne fikk merke. I Trondheim ble avlønningen av kinomusikerne så kraftig redusert, at konflikt var uunngåelig. Den lengste musikerstreiken i Norge noen sinne ble innledet i 1924 og fant først sin ende i 1925.

Ute i Europa var det samme tilstander. Østerrike, Tyskland og Frankrike var totalrammet av musikerstreik. I Olmütz i Tjekkoslovakia var det full streik blant musikere på grunn av lønnskutt, det samme i operaen i Budapest i Ungarn. Direksjonen i teatrene, operaene og orkestrene truet med å ansette utenlandske musikere, men Den internasjonale musikerunion mante til solidaritet og advarte sine medlemmer over hele Europa mot streikebryteri. Slike advarsler nådde også opp til Musikerforeningen i Kristiania.

Motstående side: Konsertliste for perioden onsdag 1. juni til torsdag 7. juli 1921. Det var minst en konsert hver eneste dag i en av byens parker. Rekkefølgen mellom parkene var tilsynelatende fast: Birkelunden, Kampen, Studenterlunden, St. Hanshaugen, Frognerparken, Ekeberg, Studenterlunden, Bjølsen, Vaalerengen.

Ingen parkmusikk

Grunnstammen av musikere i det sammensatt parkorkesteret i byen var militære musikere, men heller ikke musikere slipper unna fjorten dagers våpenøvelse på «moen», så midt på sommeren var Musikerforeningens parkorkester prisgitt innhoppere. Av det spinkle kildematerialet som finnes om nettopp dette, kan vi slutte at dette gikk utover kvaliteten. I formannskapssaken som behandler nettopp spørsmålet om parkmusikk sommeren 1923, går det fram at det hadde

kommet inn klager på musikken året før. Det nevnes ikke hva klagene gikk ut på, men andre kilder støtter opp om at det var selve musiseringen som var problemet.

Det var den nevnte Musikerforeningen som sto for utplukking av så vel dirigent som musikere. I 1923 dukket imidlertid ideen om å overlate dette til byens filharmoniske orkester opp. Kommunen støttet orkesteret økonomisk, og flere politikere mente at det både var rett og rimelig at orkesterets blåsere skulle ta på seg jobben som parkmusikere. Man ville da både sikre at det musikalske nivået holdt seg høyt, og ved å få dette inn som en del av musikernes ansettelseskontrakt, ville det kunne spares penger i en ellers stram økonomisk hverdag.

Musikerforeningen protesterte mot en slik ordning. I et brev fra Musikerforeningen til formannskapet, allerede i slutten av februar 1923, heter det: «*At selskapet (Filharmonien) skulde trænge ind paa andre musikomraader vil vi paa det bestemteste protestere mot og henstiller til den ærede musikkomité at holde sig til Norske musikere og skatteborgere i likhet med foregaaende år*». Situasjonen virket fastlåst, og i pressen ble det meldt at Musikerforeningen spolerte muligheten for parkmusikk til sommeren. Foreningen ville på sin side ikke ha det på seg at den var skyldig i at parkmusikken uteble sommeren 1923. I et leserinnlegg som foreningen rykket inn i Aftenposten 23. april 1923, forklarte foreningen

Musik

i byens parkanlæg sommeren 1921.

(Utføres av Kristiania janitscharkorps)

Dag og datum.	Klokkeslet.	Park.
Onsdag 1ste juni	7½—9½	Birkelunden.
Torsdag 2den —	7½—9½	Kampen.
Fredag 3dje —	2—3½	Studenterlunden.
— » —	7½—9½	St. Hanshaugen.
Lørdag 4de —	7½—9½	Frognerparken.
Søndag 5te —	4—6	Ekeberg.
Mandag 6te —	2—3½	Studenterlunden.
— » —	7½—9½	Bjølsen.
Tirsdag 7de —	7½—9½	Vaalerengen.
Onsdag 8de —	7½—9½	Birkelunden.
Torsdag 9de —	7½—9½	Kampen.
Fredag 10de —	2—3½	Studenterlunden.
— » —	7½—9½	St. Hanshaugen.
Lørdag 11te —	7½—9½	Frognerparken.
Søndag 12te —	4—6	Ekeberg.
Mandag 13de —	2—3½	Studenterlunden.
— » —	7½—9½	Bjølsen.
Tirsdag 14de —	7½—9½	Vaalerengen.
Onsdag 15de —	7½—9½	Birkelunden.
Torsdag 16de —	7½—9½	Kampen.
Fredag 17de —	2—3½	Studenterlunden.
— » —	7½—9½	St. Hanshaugen.
Lørdag 18de —	7½—9½	Frognerparken.
Søndag 19de —	4—6	Ekeberg.
Mandag 20de —	2—3½	Studenterlunden.
— » —	7½—9½	Bjølsen.
Tirsdag 21de —	7½—9½	Vaalerengen.
Onsdag 22de —	7½—9½	Birkelunden.
Torsdag 23de —	7½—9½	Kampen.
Fredag 24de —	2—3½	Studenterlunden.
— » —	7½—9½	St. Hanshaugen.
Lørdag 25de —	7½—9½	Frognerparken.
Søndag 26de —	4—6	Ekeberg.
Mandag 27de —	2—3½	Studenterlunden.
— » —	7½—9½	Bjølsen.
Tirsdag 28de —	7½—9½	Vaalerengen.
Onsdag 29de —	7½—9½	Birkelunden.
Torsdag 30te —	7½—9½	Kampen.
Fredag 1ste juli	2—3½	Studenterlunden.
— » —	7½—9½	St. Hanshaugen.
Lørdag 2den —	7½—9½	Frognerparken.
Søndag 3dje —	4—6	Ekeberg.
Mandag 4de —	2—3½	Studenterlunden.
— » —	7½—9½	Bjølsen.
Tirsdag 5te —	7½—9½	Vaalerengen.
Onsdag 6te —	7½—9½	Birkelunden.
Torsdag 7de —	7½—9½	Kampen.

hvorfor et samarbeid med Filharmonien var umulig: «*Den væsentlige grund for musikerforeningens ulyst til samarbeid med Filharmoniske er (...) den utvikling Filharmoniske orkester i de forløpne 4 aar har gjennemgaat. Den er saa lite tilfredsstillende for norske musikere, at det maa findes forstaaelig, at vi ikke frivillig overlater dets styre nok et orkester.*» Utlendingene lot seg verve med lønninger som var langt lavere enn det de norske musikerne krevde, og på helt andre vilkår enn det som var akseptabelt for Musikerforeningens medlemmer. Det var med stor grad av bitterhet at foreningen viste til at tretten utlendinger var ansatt i orkesteret ved opprettelsen i 1919, og bare fire år senere var tallet steget til 25. «*At parkmusikken under samme ledelse vil gjennemgaa en lignende utvikling, er meget at befrykte*».

«det var under tiden falske toner, men de blev dog alltid rene før musikanten var ferdig med dem (...) Undertiden blaaste hr. Gubberud selv med mens han slo takten ved aa bevege ørene».

«Pueblo» i Dagbladet, 2. juni 1923.

Når alt kom til alt, så hadde heller ikke Filharmonien lyst på jobben. De skylte på praktiske årsaker, men vi kan vel lett tenke oss at Filharmonien nødig ville legge seg ut med Musikerforeningen mer enn den allerede hadde gjort. Det kommer også klart fram at jobben som parkmusiker ikke var noe man traktet etter. Mange musikere bandt seg til andre og mer lukrative spilleoppdrag om sommeren. Det å være parkmusikant var ensbetydende med jobbing hver kveld, og betalingen var ikke den beste. Parkmusikken ble derfor lett preget av musikere som ikke var så eftertraktet til andre jobber.

En merkelig prøve i Birkelunden

I det øyeblikk avisene fortalte sine lesere at det ikke ville bli parkmusikk sommeren 1923, dukket det opp en Herr Gubberud, som skrev brev til kommunen og meddelte at han og hans seksten manns hornorkester gjerne tok jobben, og det for en billig penge. – Amatører! Ja vel, men her kan det likevel bli parkmusikk, og det til nesten halve prisen i forhold til tidligere år, resonnerte musikkomiteen. – Men først en prøvespilling!

Fredag aften den 1. juni skulle det hele finne sted. Det hele må ha fortont seg som nokså merkelig, ikke minst for de stakkars hornblåserne som ifølge avisreferatene viste tegn til nervøsitet. Flere av byens musikkautoriteter var til stede under seansen. Dessuten var formannskapets medlemmer invitert til selv å danne seg en oppfatning av amatørorkesterets kvaliteter. Vi lar avisene stå for referatet fra det som

Prøvespilling for autoriteter. «Herr Gubberuds orkester gjorde sine saker godt», konstaterte Aftenposten og illustrerte prøvespillingen med denne tegningen 2. juni 1923. Byens musikalske autoriteter ser også ganske fornøyde ut.

hendte, som «Pueblo» i Dagbladet: «*Allerede da jeg steg av trikken møttes mitt øre av behagelige klangkombinasjoner (...) Det var mange folk fremmøtt for aa høre paa, blant de sakkyndige maa regnes Kristiania-operaens chef hr. Meinich, Filharmoniens intendant hr. Winter Hjelm og en musikksersjant i ingeniørvaabnet i full uniform (...) de mørkeste instrumenter spilte best, især det som alltid i valsen sier ompapa ompapa (...) det var under tiden falske toner, men de blev dog alltid rene før musikanten var ferdig med dem (...) Undertiden blaaste hr. Gubberud selv med mens han slo takten ved aa bevege ørene*». Aftenposten meddelte at den «store skare lønnet præstationene med kraftige haandklap» og at Winter Hjelm uttalte at Herr Gubberuds folk gjorde sine saker godt.

Hvorvidt publikum klappet overstrømmende fordi det var et være eller ikke være for parkmusikken den sommeren, vites ikke. Heller ikke om musikerne overgikk seg selv fordi det gjaldt å få jobben. Orkesteret ble i hvert fall engasjert.

Men det ble med dette ene året for Gubberuds glade amatører. Året

etter, i 1924, ble Musikerforeningens orkester, som nå opptrådte under navnet Kristiania Janitsjarorkester, leid inn igjen. Selv om Gubberud hadde sendt inn et anbud som var lavere enn Musikerforbundet, ble det bestemt å hyre det profesjonelle orkesteret for å unngå at amatører konkurrerte mot dem som hadde musikk som levebrød. Av uviss grunn ble disiplinen i orkesteret innskjerpet, ved at det ble skrevet enkeltkontrakter med hver enkelt musiker, og det var ikke småtteri musikerne bandt seg til: ni konserter ukentlig. To timer daglige ettermiddags- eller kveldskonserter rundt omkring i byens parker, og to ukentlige middagskonserter i Studenterlunden. Femten minutters pause etter en time. Det ble skrevet ut mulkter for forsentkomming; to kroner for første fem minutter, tre kroner for påfølgende ti minutter, dessuten femti kroner for å ikke utføre «god orden og tone» på scenen. Røyking på paviljongen var for øvrig forbudt. Om programmet het det at det *«bør være letfatlig for det store publikum. Sidst udkomne nyheder anskaffes og spilles i den udstrækning tiden tillader. I hvert program er et norsk musikknummer ønskelig (...) Som kapelmester ansættes en dygtig musiker (norsk) (...)»*

«(programmet) bør være letfatlig for det store publikum. Sidst udkomne nyheder anskaffes og spilles i den udstrækning tiden tillader. I hvert program er et norsk musikknummer ønskelig (...) Som kapelmester ansættes en dygtig musiker (norsk) (...)»

«Pueblo» i Dagbladet, 2. juni 1923.

Kr. 28.000 kostet parkmusikken i 1924, men de dårlige økonomiske tidene tvang fram reduksjoner i honorarene. I 1927 gikk Musikerforeningen med på en reduksjon i ukelønna per mann på fem kroner. På tampen av 1920-tallet ble det bevilget et mindre beløp til solo- og korsang, noe som gjorde parkkonsertene lengre og mer varierte. Parallelt med de faste parkkonsertene, som var gratis for publikum, ble det på St. Hanshaugen avholdt en rekke betalingskonserter. Kommunens parkutvalg godkjente eller forkastet søknadene om slike betalingskonserter, og en tid var søknadene flere enn hva det var sommerkvelder til.

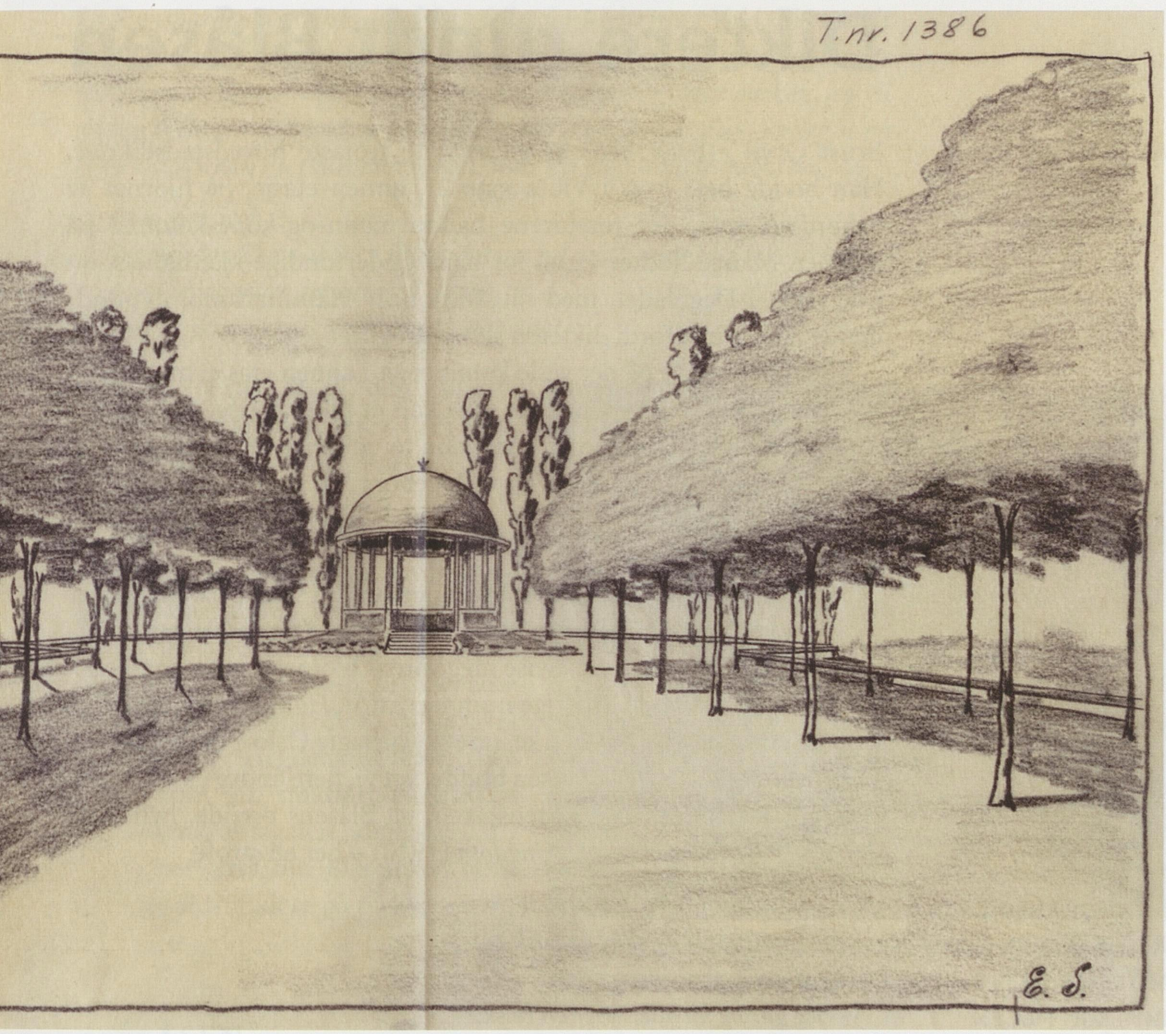

Torshovparken er tegnet av bygartner Marius Røhne i 1924. Det var første gang et større parkanlegg i Oslo ble opparbeidet etter en samlet plan. Det var strid om en musikkpaviljong eller et kirkebygg skulle ligge på høydedraget og være hovedmotiv i parken. Det ble musikkpaviljong.

Etter krigen, i 1946, ble parkkonsertene til kulturkvelder med innhold som «Oslo i dikt og toner», sangkvelder, musikkvelder og orkestermusikk. Allerede året etter ble programmet kraftig utvidet, både med barneforestillinger, teater, kabaretkvelder og eget ungdomsprogram. De rene parkkonsertenes tid var utvilsomt forbi. ■

KILDER
Kristiania Formandskap sak nr. 1854/23, bevilgning til parkmusikk
Parkvesenets klipparkiv, perm merket Avisutklipp 1922–26
Norsk Musikerblad nr. 11 1924 og nr. 2 1925
Parkmusikken, musikkomiteens protokoll 1907–1928 i arkivserien «Komiteer og utvalg».
Beretning for Oslo kommune 1912-1947, bind 1

LITTERATUR
Knut Kjeldstadli, Et splittet samfunn 1905–35 i Aschehougs Norges historie, Oslo 1994
Knut Kjeldstadli (red.) Del III 1901–1940 s. 362–365 i Norsk Innvandringshistorie b.2, Oslo 2003